

UOT 336.225:657.6:69

İqtisadiyyatın tikinti sektoru təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının müəyyən edilməsinin nəzəri-metodoloji məsələləri

Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu*
iqtisad elmləri doktoru

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının müəyyən edilməsinin nəzəri-metodoloji məsələlərinin tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli təhlil, məlumatların analizi və sintezi, ümumiləşdirmə.

Tədqiqatın nəticələri - fəaliyyət növü kimi tikintinin xüsusiyyətlərinin və onun əsas subyektlərinin təhlili aparılmış və tikintidə müqavilə sisteminin başlıca elementləri nəzərdən keçirilmişdir. Eyni zamanda, podrat tikinti təşkilatlarında vergi auditinin informasiya bazasının və vergi auditinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin aləti kimi mövcud smeta normalaşdırılması və qiymətin əmələ gəlməsi sisteminin təhlili aparılaraq vergi auditinin aparılması xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - tikinti sektoru təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının müəyyən edilməsi problemlərinin hərtərəfli təhlilinə istiqamətlənən elmi tədqiqatların məhdud olması.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq elmi mənbə kimi, həmçinin gələcək elmi tədqiqatlar üçün ilkin baza qismində istifadəsi mümkündür.

Tədqiqatın orijinallığı - tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının müəyyən edilməsi məsələləri kompleks şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: *tikinti fəaliyyəti, tikintinin subyektləri, podrat tikinti müqaviləsi, vergi audit.*

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Bakı şəhəri, Az 1001, İstiqlaliyyət küçəsi, 6.
y.kalbiyev@aseu.az

1. Giriş

Vergi auditini özündə mürəkkəb, çoxamilli və çoxvariantlı prosesi ifadə edir və onun effektivliyi daha çox vergi nəzarətinin audit prosedurlarının aparılmasının təşkilindən, planlaşdırılmasından və həmçinin keyfiyyətindən asılıdır. Vergi auditinin həyata keçirilməsinə başlanılması üçün vacib an informasiya bazasının tam əhatəliliyi, qiymətləndirilməsi və təhlili hesab edilir ki, bu da vergi auditinin qarşısında duran vəzifələrin keyfiyyətli həlli üçün əsas kimi çıxış edir.

Vergi auditinin informasiya bazasının müəyyən edilməsi məsələləri əsas subyekti podrat tikinti təşkilatları hesab edilən iqtisadiyyatın tikinti sektoru nümunəsində baxılır. Bu seçim iqtisadiyyatda tikinti sektorunun rolu ilə, həmçinin, podrat tikinti təşkilatlarının fəaliyyət xüsusiyyətləri ilə bağlı vergi hesabatı göstəricilərinin təhrif olunması sahəsində əhəmiyyətli vergi riskləri ilə əsaslandırılır.

Vergi auditinin informasiya bazasının formalaşmasının nəzəri-metodoloji məsələlərinin tədqiqinin zəruriliyi, podrat tikinti təşkilatlarında mühasibat və vergi uçotunun xüsusiyyətlərini nəzərə alan rəşional və effektiv metodikaya böyük praktiki tələbin olması bu problemin aktual olduğunu ifadə edir.

2. Tikinti fəaliyyət növü kimi

Qanunvericilik və normativ sənədlərdə tikinti işlərinin və digər fəaliyyət növlərinin uçotunun aparılmasının müxtəlif qaydaları müəyyən edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti növü kimi tikinti barədə dəqiq təsəvvürlərə malik olmadan mühasibat və vergi uçotu məqsədləri üçün uçot işlərini düzgün təşkil etmək və vergi öhdəliklərini müəyyən etmək mümkün deyildir.

Ümumilikdə tikinti-quraşdırma işlərinə yalnız bina və tikililərin yaradılması üzrə tikinti işlərinin bilavasitə həyata keçirilməsi aid edilir. Lakin tək bina və tikililər deyil, eyni zamanda həm də istənilən digər əmlak yaradıla bilər. Belə əsas vəsaitlər tikinti yolu ilə deyil, istehsal fəaliyyəti, komplektləşdirici detalların, qovşaqların və ehtiyat hissələrinin yığılması prosesində yığılır. Məsələn, detallardan kompyuter yaradılır, ehtiyat hissələrindən isə dəzgah və digər avadanlıqlar düzəltmək olar.

Tikinti və digər yığıma üzrə fəaliyyət növləri arasında fərqi başa düşmək üçün tikintinin nə olduğunu müəyyən etmək lazımdır, digər əmlakın düzəldilməsinə isə yığıma və quraşdırma kimi baxılmalıdır. Mühasibat və vergi uçotu qanunvericiliyi üzrə normativ sənədlərdə tikinti anlayışının açıqlaması verilmədiyindən digər mənbələrdən istifadə olunur. Belə ki, işlərin müəyyən fəaliyyət növlərinə aid edilməsi barədə əsas informasiya mənbəyi iqtisadi fəaliyyət növlərinin təsnifatı hesab edilir.

Tikinti işlərinə aid edilən konkret iş növləri "İqtisadi fəaliyyət növlərinin təsnifatı"nın F bölməsinin 41-ci bəndində verilmişdir. Bura bina və tikililərin yeni tikintisi, yenidən qurulması, əsaslı və cari təmiri aid edilir [7]:

Məsələn:

41100 “Təcrübə tikinti işləri”;

41200 “Yaşayış və qeyri-yaşayış binalarının tikintisi”;

42 “Mülki təyinatlı inşaat işləri”;

4391 “Bina və tikililərin örtüklərinin quraşdırılması”;

43310 “Suvaq işləri”.

Quraşdırma və təmir işləri yalnız tikinti fəaliyyətinə deyil, digər fəaliyyət növlərinə də aid edilə bilər:

Məsələn:

33120 “Maşın və avadanlıqların təmiri”;

42134 “Qurğuların, otaqların tikilməsi, yenidən qurulması və təmiri”;

Beləliklə, təsnifata əsasən aşağıdakı növdə işlər mövcuddur:

- ❖ tikintidə quraşdırma da daxil olmaqla ümumilikdə tikinti;
- ❖ yalnız tikinti sferasında ayrıca quraşdırma işləri;
- ❖ tikinti də daxil olmaqla müxtəlif fəaliyyət sferasında quraşdırma işləri.

Qeyd etmək lazımdır ki, tikinti dedikdə, yeni tikinti, həmçinin, binaların yenidən qurulması, genişləndirilməsi və texniki yenidən silahlanması nəzərdə tutulur.

Əsas və yardımçı obyektlər kompleksinin *yeni tikintisi* onunla xarakterizə olunur ki, istismara verildikdən sonra bina müstəqil balansda olmalıdır. Yeni istehsal güclərinin yaradılması yeni sahələrdə həyata keçirilir.

Genişləndirmə dedikdə, fəaliyyətdə olan müəssisələrdə (*tikililərdə*) əlavə istehsalın tikintisi, həmçinin əlavə, yaxud yeni istehsal güclərinin yaradılması məqsədi ilə fəaliyyətdə olan müəssisələrin ərazilərində, yaxud onlara bitişik sahələrdə əsas, yardımçı və xidmət təyinatlı yeni sexlərin və obyektlərin tikintisi və fəaliyyətdə olan ayrıca sexlərin və obyektlərin genişləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Yenidənqurma - istehsal güclərinin artırılması, məhsulun çeşidinin dəyişməsi və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması (*eyni zamanda əmək şəraitinin və ətraf mühitinin yaxşılaşdırılması*) məqsədlə kompleks layihə üzrə həyata keçirilən və istehsalın texniki-iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsi, həmçinin istehsalın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olaraq mövcud obyektlərin (*fəaliyyətdə olan əsas, yardımçı və xidmətedici təyinatlı obyekt və sexlərin*) yenidənqurulması deməkdir.

Binaların yenidən qurulması zamanı aşağıdakılar həyata keçirilə bilər:

- binaların planlarının dəyişdirilməsi, üst tikilinin, əlavə tikilinin, binadaxili tikilinin aparılması, zəruri əsasların mövcudluğu zamanı onların qismən sökülməsi;
- mühəndis şəbəkələrinin yenidən qurulması da daxil olmaqla mühəndis avadanlıqlarının səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- binaların arxitektura görkəminin yaxşılaşdırılması.

Fəaliyyətdə olan müəssisələrin yenidən texniki silahlanması qabaqcıl texnika və texnologiyanın tətbiqi, istehsalın mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması, köhnə,

fiziki aşınan avadanlıqların yeni, daha məhsuldar analoqları ilə əvəzlənməsi əsasında ayrı-ayrı istehsal, sex və sahələrin texniki-iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə kompleks tədbirləri özündə birləşdirir.

Göstərilən işlər (*yeni tikintidən başqa*) obyektin mahiyyətinin dəyişməsinə gətirib çıxarır.

Tikintinin mahiyyətini aydınlaşdırdıq. İndi isə fəaliyyət növünün nə olduğunu izah edək. Fikrimizcə, burada söhbət yalnız sahibkarlıq fəaliyyətindən gedə bilər. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 13.2.37-ci maddəsinə əsasən “sahibkarlıq fəaliyyəti - şəxsin müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, malların təqdim edilməsindən, işlər görülməsindən və xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürülməsi olan fəaliyyətdir” [1]. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 13-cü maddəsinə uyğun olaraq sahibkarlıq fəaliyyəti dedikdə, şəxsin müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürülməsi olan fəaliyyət nəzərdə tutulur [2].

Beləliklə, əgər sahibkarlıq fəaliyyəti üçün bina tikilirsə, onda elə tikintinin özünə də sahibkarlıq fəaliyyəti kimi baxıla bilər. Yox əgər, tikintinin məqsədi mənfəətin əldə edilməsindən ibarət deyilsə, onda burada sahibkarlıq fəaliyyətindən söhbət gedə bilməz.

3. Tikintinin subyektləri

Tikintidə bir qayda olaraq bir müəssisənin gücü ilə obyektə tikib qurtarmaq mümkün deyildir, ona görə də işlərin bütün həcmi bir neçə tikinti təşkilatları arasında bölüşdürülür və nəticədə tikintidə iştirak edən müəssisələrin aşağıdakı zənciri yaranır.

Tikinti kimin üçün yerinə yetirilsə, həmin təşkilat *investor* adlanır. O, investisiyalaşmanı - yeni tikinti obyektinin yaradılmasına pul vəsaitlərinin qoyuluşunu həyata keçirir. *Investor* - hüquqi, yaxud fiziki şəxs olmaqla, əsas vəsaitlərinin yaradılmasına və təkrar istehsalına xüsusi, borc və cəlb edilmiş vəsaitlərin qoyuluşunu həyata keçirir.

Əgər bir təşkilatın maliyyə imkanları kifayət etməzsə, *subinvestorlar*, yaxud *şərikli investorlar* cəlb olunur. Hazırda belə təşkilatların adlandırılması müəyyən edilmədiyinə görə hər iki addan istifadəyə yol verilir. Tikilən bina və tikililər belə təşkilatların mülkiyyətində olacaqdır.

Investorlar, bir qayda olaraq, ixtisaslaşdırılmış tikinti təşkilatı hesab edilmir. Tikinti prosesinin təşkili üçün *investor* sifarişçi-binatikənlə müqavilə bağlayır.

Sifarişçi-binatikənin fəaliyyəti tikinti prosesinin təşkilindən ibarətdir. *Sifarişçi-binatikən* podrat tikinti təşkilatlarının seçilməsi, tikintiyə texniki və memarlıq nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə məşğul olur.

Sifarişçi, binatikən və sifarişçi-binatikən arasında müəyyən fərqlər vardır. *Sifarişçi* - bu tikintini təşkil edən və tikintiyə texniki nəzarəti həyata keçirə bilən təşkilatdır.

Binatikən - təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq hüquqi şəxs, yaxud fərdi sahibkardır, mülkiyyətində, icarə hüququ əsasında istifadəsində torpaq sahəsi vardır, tikintiyə əldə etdiyi razılıq əsasında bu torpaq sahəsində çoxmərtəbəli evlərin və (*və ya*) digər daşınmaz obyektlərin tikintisi üçün paylı tikinti iştirakçılarının pul vəsaitlərini cəlb edir. Digər daşınmaz obyektlərə qarajlar, səhiyyə, iaşə, sahibkarlıq fəaliyyəti, ticarət, mədəniyyət və s. obyektləri (*istehsal təyinatlı obyektlər istisna olmaqla*) aid edilir.

Müvafiq olaraq tikintini aparmaq üçün torpaq sahəsinə, həmçinin investorları cəlb etmə imkanına malik olan *sifarişçi-binatikənlər* isə investisiyalaşdırmanı özü aparır və tikintini təşkil etmək və ona nəzarəti həyata keçirmək imkanına malikdir.

Sifarişçi-binatikən investor üçün obyektin tikintisi üzrə işlərə rəhbərlik edir. O, işlərin yerinə yetirilməsi üçün podratçıya şərait yaradır, bu işləri qəbul edir və onların dəyərini ödəyir. Bu zaman tikinti təşkilatı sifarişçi-binatikən və podratçı funksiyalarını da özü apara bilər, yəni təsərrüfat üsulu ilə tikə bilər. Lakin bu üsulla yalnız böyük olmayan obyektləri tikmək mümkündür.

Tikinti işlərini bilavasitə podrat təşkilatları - baş podratçı və subpodratçılar yerinə yetirir.

Podratçı - tikinti müqaviləsi üzrə binatikən üçün podrat müqaviləsini yerinə yetirən hüquqi şəxsdir. İstənilən podrat təşkilatı işlərin yerinə yetirilməsi üçün yeni subpodratçılar cəlb edə bilər. Bu halda o özünün subpodratçıları üçün baş podratçıya çevrilir.

Müvafiq istehsal imkanlarının mövcudluğu zamanı tikinti subyektləri özlərinin fəaliyyətini əvəzləyə bilərlər. Belə ki, investor eyni zamanda sifarişçi-binatikən və (*və ya*) podratçı ola bilər, sifarişçi-binatikən isə eyni zamanda podrat işlərini yerinə yetirə bilər.

Qeyd edildiyi kimi tikinti prosesi aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir (*Sxem 1*).

1. Investor yeni binanın (*tikilinin*) tikilməsinin zəruriliyi və imkanları barədə qərar qəbul edir.

2. Investor sifarişçi-binatikənlə investisiya müqaviləsini bağlayır və pul vəsaitlərini sifarişçinin hesabına köçürür.

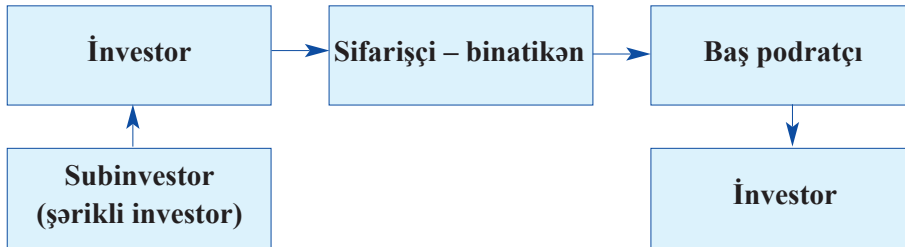
3. Sifarişçi-binatikən layihə təşkilatını seçir, hazırlanmış layihə-smeta sənədlərini qəbul edir, onu müəyyən edilmiş qaydada razılaşdırır və həmin işin ödənişini həyata keçirir.

4. Sifarişçi-binatikən baş podratçı ilə tikinti işlərinin aparılmasına müqavilə bağlayır. Belə işlərin podrat üsulu ilə yerinə yetirilməsi zamanı binatikən podrat tikinti təşkilatına münasibətdə sifarişçi rolunda çıxış edir.

5. Tikinti prosesində sifarişçi-binatikən bilavasitə baş podratçının hesabına pul

vəsaitlərini köçürür, zərurət olduqda tikintini materiallarla təmin edir, yerinə yetirilən işlərə texniki nəzarəti həyata keçirir.

6. İşlərin bütün həcmi yerinə yetirildikdən sonra sifarişçi və baş podratçı işlərin dövlət komissiyası tərəfindən qəbulunu və obyektin investora verilməsini təmin edir.

Sxem 1. Paylı (investisiyalı) tikinti

Sifarişçi-binatikənin əsas vəzifəsi tikintinin təmin olunması və tikintiyə texniki nəzarətin həyata keçirilməsi üçün investorların (*payçıların*) pul vəsaitlərinin toplanmasından ibarətdir.

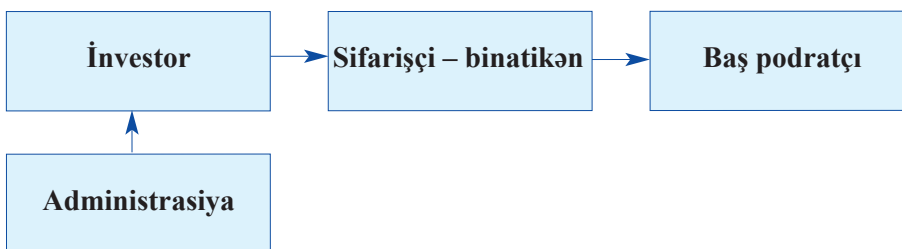
Beləliklə, əgər binanın tikintisi prosesində sifarişçi-binatikən funksiyasını yerinə yetirən təşkilat cəlb olunmamışdırsa, bu qeyd olunan prosesə nəzarəti və tikinti obyektini dövlət komissiyası tərəfindən qəbulunu qeyri-mümkün edir. Uyğun olaraq, obyektin istismara verilməsi mümkün olmur.

Sifarişçi-binatikən obyektini özünün xüsusi vəsaitləri hesabına tikə bilər. Bu halda o eyni zamanda, həm də tikintinin investoru olur. O, həmçinin, tikinti üçün kredit və borclar götürə və şərikli investorları (*payçıları*) cəlb edə bilər.

Sifarişçi-binatikən tikintini yalnız investorların vəsaitləri hesabına da tikə bilər. Belə şirkət “ixtisaslaşdırılmış sifarişçi-binatikən” adlanır. Sifarişçi-binatikənin bütün xərcləri tikinti işləri başlanmadan əvvəl tərtib olunan smetada nəzərdə tutulur. Smetada təşkilat tikinti işlərinə və sifarişçi-binatikənin saxlanılmasına nə qədər vəsaitin ayrılmasını göstərir.

Sifarişçi tərəfindən yerinə yetirilən əksər işlər iqtisadi fəaliyyət növlərinin təsnifatına uyğun olaraq tikintiyə aid edilir. Lakin sifarişçi tərəfindən yerinə yetirilən heç də bütün işləri tikinti kimi təsnifləşdirmək olmaz.

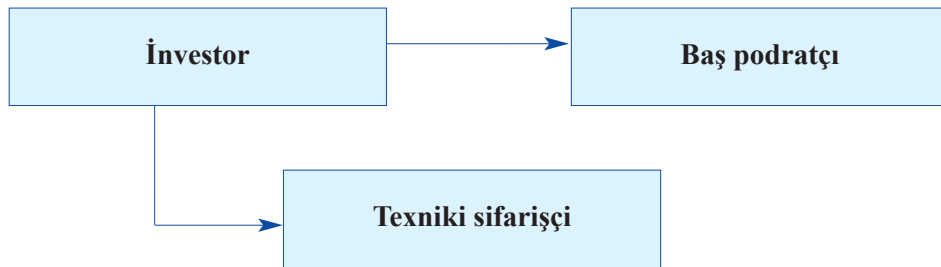
Adətən tikinti fəaliyyətinin bir subyekti kimi administrasiya çıxış edir (*Sxem 2*).

Sxem 2. Administrasiya ilə investisiya müqaviləsi əsasında tikinti

Administrasiya torpağa, yaxud yenidənqurmaya ehtiyacı olan köhnə binaya malik ola bilər. Bu halda investor yenidənqurma, yaxud əlavə tikinti aparmaq hüququnu administrasiyadan satın alır. Investor verilən hüququn əvəzi olaraq ya yenidən qurulan binanın bir hissəsini, yaxud da ayrılmış sahədə tikilən binanın mənzillərinin bir hissəsini administrasiyaya verilməsi öhdəliyini üzərinə götürür. Administrasiya ilə ayrıca müqavilə bağlanır.

Bəzi hallarda investor müstəqil olaraq podrat tikinti təşkilatları ilə müqavilə bağlayır (*Sxem 3*).

Sxem 3. Texniki sifarişçidən istifadə

Tikinti üzərində texniki nəzarəti həyata keçirən sifarişçi-binatikən podrat təşkilatı kimi öz funksiyalarını yerinə yetirir.

4. Tikintidə müqavilə sistemi

Tikintidə müqavilələr tikinti fəaliyyəti subyektləri arasında bağlanır. Beləliklə, müqavilələr aşağıdakı şəxslər arasında bağlanıla bilər:

- administrasiya və investor;
- investor və şərikli investor;
- investor və sifarişçi-binatikən;
- investor və baş podratçı;
- sifarişçi-binatikən və baş podratçı;
- baş podratçı və subpodratçı.

Administrasiya ilə investor arasında investisiya müqaviləsi bağlanır. Bu müqavilə üzrə administrasiya tikinti hüququnu verməli olur. Öz növbəsində investor yaşayış fondunun yerləşdirilməsini, yaxud yeni tikilən binada mənzillərin bir hissəsinin administrasiyaya verilməsini öz öhdəsinə götürür. Investisiya müqaviləsinə əsasən administrasiya istehsal binalarını investorun mülkiyyətinə verməlidir. Bu halda investor şəhər administrasiyasına məxsus olan digər binaların təmiri və yenidən qurulması öhdəliyini öz üzərinə götürə bilər.

Bəzi hallarda belə investisiya müqavilələri “birgə fəaliyyət barədə müqavilə” adlandırılır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, belə müqavilələr üzrə birgə fəaliyyət həyata

keçirilmir. Şəhər administrasiyasında və investorda müxtəlif məqsədlər vardır, ona görə də belə müqavilələrə birgə fəaliyyət müqavilələri kimi baxıla bilməz.

Müqavilənin düzgün olmayan adı təşkilatın mühasibat xidmətini yanlış istiqamətə yönəldə bilər. Nəticədə mühasibat uçotu birgə fəaliyyət qaydaları üzrə düzgün qurulmaya bilər.

Mülki qanunvericilikdə belə müqavilə formalarından istifadə qadağan edilməmişdir, ona görə də onları investisiya müqavilələri adlandırmaq tövsiyə olunur. Belə müqavilələr üzrə uçot investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı tətbiq olunan uçota uyğun aparılmalıdır.

İnvestorla şərikli investor arasında “Paylı tikinti müqaviləsi” adlanan müqavilə bağlanır. Tez-tez hallarda sifarişçi-binatikən özü əsas investor rolunda çıxış edir. Belə hallar sifarişçi-binatikən funksiyalarını həyata keçirən təşkilatlara tikmək hüququ məxsus olduqda və tikilən binanın bir hissəsinin bu təşkilata verilməli olduğu hallarda mövcud olur. Tikintinin qurtarması anında sifarişçi-binatikən binada öz payını sata bilər, lakin birinci mərhələdə onun özü əsas investor funksiyasını yerinə yetirir və o bütün tikinti müddətində bu funksiyaları aparmalı olur. Ona görə də çoxlu sayda şərikli investorlar sifarişçi-binatikənlə paylı tikinti müqaviləsi bağlayırlar.

Paylı tikinti müqaviləsinin tərtib olunması qaydası Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində göstərilməmişdir, ona görə də o, ixtiyari formada bağlanıla bilər.

Tikinti fəaliyyəti subyektlərinin baş podratçı və subpodratçılarla münasibətləri tikinti podratı müqaviləsi əsasında həyata keçirilir. Belə müqavilə üzrə podratçı sifarişçinin tapşırığı əsasında müqavilədə müəyyən edilən müddətdə müəyyən obyekt tikməyi, yaxud digər tikinti işlərini yerinə yetirməyi, sifarişçi işlərin yerinə yetirilməsi üçün podratçıya zəruri şəraiti yaratmağı, onların nəticələrini qəbul etməyi və şərtləndirilmiş qiyməti ödəməyi öhdəsinə götürür.

Podratçı tikinti müqaviləsi əsasında işlərin həcmi, məzmununu və onlara olan digər tələbləri müəyyən edən tikintiyə texniki sənədləri və işlərin qiymətini müəyyən edən smetanı sifarişçidən alır. Texniki sənədlərin tərkibi və məzmunu podrat müqaviləsinin özündə nəzərdə tutulur. Tikinti obyektində bütün işlər həmin sənədlərə ciddi riayət edilməklə həyata keçirilir.

Texniki sənədlərin təyinatı ondan ibarətdir ki, onunla podratçının yerinə yetirməli olduğu işlərin həcmi və məzmunu müəyyən edilir və həmçinin işlərin keyfiyyət baxımından hansı tələblərə cavab verməsi əks olunur.

Layihə sənədləri binaların, tikililərin və onların hissələrinin tikintisi, yenidən qurulması və əsaslı təmiri, həmçinin, onların altında yerləşən torpaq sahələrinin abadlaşdırılması üçün həcm-plan, konstruktiv və texniki həlləri müəyyən edən mətn və qrafik materiallar hesab edilir.

Əgər tikinti podratı müqaviləsində tikintinin tam şə-kildə, yaxud müəyyən hissəsinin təminatını sifarişçinin yerinə yetirməsi barədə müddəə nəzərdə tutulmayıbsa, tikintinin materiallarla, o cümlədən detal və konstruksiyalarla, yaxud avadanlıqlarla təchizetmə öhdəliyi podratçının üzərinə düşür.

Podratçının yerinə yetirdiyi işlərin ödənişi smetada nəzərdə tutulan məbləğdə, tikinti podratı müqaviləsi üzrə müəyyən edilən qaydada və müddətlərdə sifarişçi tərəfindən aparılır.

Podratçı işlərin yerinə yetirilməsi üzrə özünün öhdəliklərinin icrasına digər şəxsləri (*subpodratçıları*) cəlb edə bilər. Bu halda o baş podratçı rolunu oynayır. Baş podratçı podrat müqaviləsi üzrə işlərin yerinə yetirilməsini öz üzərinə götürən və digər şəxsləri (*subpodratçıları*) onların yerinə yetirilməsinə cəlb edən hüquqi şəxs statuslu şəxs hesab edilir.

Baş podratçı yerinə yetirilən işlərin təşkili və həmin işlərə rəhbərlik üzrə ümumi funksiyaları öz üzərində saxlamaqla işlərin bütün həcmi subpodratçılara verə bilər. Baş podratçı sifarişçi qarşısında subpodratçının öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsinə, yaxud lazımı qaydada yerinə yetirilməməsinə görə, subpodratçılar qarşısında isə podrat müqaviləsi üzrə sifarişçinin öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsinə, yaxud lazımı qaydada yerinə yetirilməməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

Subpodratçı podrat müqaviləsində nəzərdə tutulan işlərin yerinə yetirilməsi üçün subpodrat müqaviləsi üzrə baş podratçı tərəfindən cəlb olunan hüquqi şəxs hüquqlu təşkilatdır.

Subpodrat müqaviləsi podrat müqaviləsi barədə mülki qanunvericiliyin adi tələbləri tətbiq olunan müqavilədir.

İri tikinti şirkətlərində bir qayda olaraq, işlərin yerinə yetirilməsi üçün iki və daha artıq subpodrat təşkilatlar cəlb olunur. Bundan əlavə, subpodratçı tərəfindən yeni subpodrat müqavilələrinin bağlanması hallarına da rast gəlinir (*ikili subpodrat*). Bu hal isə mövcud qanunvericilikdə qadağan edilməmişdir.

Podrat müqaviləsində işlərin yerinə yetirilməsinin başlanma və qurtarma müddətləri hökmən göstərməlidir. Podratçı ilə sifarişçi arasında razılığa əsasən müqavilədə həmçinin, işlərin ayrı-ayrı mərhələlərinin qurtarma müddətləri, yaxud digər aralıq müddətlər nəzərdə tutula bilər. İşlərin yerinə yetirilməsinin başlanma və qurtarma müddətləri podrat müqaviləsinin əhəmiyyətli şərti hesab edilir: müddətlər olmadıqda müqavilə bağlanmamış hesab edilir. Podratçı işlərin yerinə yetirilməsinin həm başlanğıc və son, həm də aralıq müddətlərinin pozulmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Podrat müqaviləsinin dəyərinə podratçının məsrəfləri və onun mükafatı, yəni mənfəəti daxil edilir. O bir neçə üsulla müəyyən edilə bilər.

Birincisi, işlərin dəyəri müqavilənin mətnində dəqiq müəyyən edilməlidir ki, bu da kiçik həcmli podrat işlərində öz praktiki tətbiqini tapır.

İkincisi, müqavilədə qiymətin müəyyən edilməsi üsulu göstərilə bilər ki, bu da praktikada çox az halda rast gəlinir.

Üçüncüsü, işlərin dəyəri işlərin yerinə yetirilməsi məsrəflərinin maddələr üzrə siyahısından ibarət smeta əsasında müəyyən edilə bilər. Smeta müqaviləyə əlavə olunur və onun bir hissəsini təşkil edir.

Smetaya ilkin olaraq tikinti podratı müqaviləsinin məcburi sənədi kimi baxıla bilər. Materialların və alınan avadanlıqların, həmçinin, müqavilə bağlanılarkən nəzərdə tutulmayan üçüncü şəxslər tərəfindən podratçıya göstərilən xidmətlərin dəyərinin artımı zamanı podratçının müəyyən edilən qiyməti artırmağı tələb etmək, sifarişçinin bu tələbi imtina etdiyi halda isə müqaviləni pozmaq hüququ vardır.

Müasir şəraitdə, inflyasiya ilə bağlı olaraq tikintidə müqavilənin dəyərinin bu şəkildə artımı daim istifadə olunur.

5. Podrat tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazası

Vergi auditinin keyfiyyətli aparılması yalnız aşağıdakı dörd xüsusiyyət (*əlamət*) qruplarının nəzərə alınması halında mümkün ola bilər:

- podrat tikinti təşkilatının mülki və təşkilati-hüquqi vəziyyəti;
- texnoloji xüsusiyyətləri, smeta normalaşdırılması və qiymətin əmələ gəlməsi;
- ilkin sənəd uçotunun və vergi uçotu registrlərinin aparılması xüsusiyyətləri;
- vergi qanunvericiliyi və vergi uçotu məqsədləri üçün müəssisənin uçot siyasəti əsasında işlənib hazırlanmış normalar nəzərə alınaraq podrat tikinti təşkilatları tərəfindən ödənilən vergilər üzrə vergitutma bazalarının formalaşması xüsusiyyətləri.

Qeyd olunan xüsusiyyətlərin hər biri vergi auditinin informasiya bazasını formalaşdıran müəyyən sənədlərlə ifadə olunur. Podrat tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının əsas tərkib hissələrini nəzərdən keçirək.

Tikinti podratı müqaviləsi podratçı ilə sifarişçi arasında münasibətləri reqlamentləşdirən və podrat tikinti təşkilatlarının fəaliyyətinin hüquqi xüsusiyyətlərini əks etdirən əsas sənəd hesab edilir. Tikinti podratı müqaviləsinin forması və məzmunu ilə bağlı ümumi müddəalar Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin “Podrat” adlanan 39-cu fəslində öz əksini tapmışdır.

Tikinti podratı müqavilələrinin auditinin aparılması zamanı aşağıdakıların yoxlanılması zəruridir:

- ❖ tikinti podratı müqaviləsinin mahiyyətinin mövcud qanunvericiliyə uyğunluğu;
- ❖ tikinti podratı müqaviləsinin predmetinin və işlərin yerinə yetirilməsi müddətlərinin dəqiq göstərilməsi;
- ❖ texniki sənədləşmənin tərkibinin və məzmununun, onun təqdim olunması qaydasının təsviri;
- ❖ işlərin təhvil və qəbul qaydalarının reqlamentləşdirilməsi;
- ❖ tikintinin material və avadanlıqlarla təchizatı (*təmin olunması*) qaydası;
- ❖ tikinti obyektinin sığortalanması, mühafizənin təmin olunması barədə şəraitin mövcudluğu və s.

İlkin olaraq auditorun diqqəti yoxlanılan dövrdə mövcud olan bütün *tikinti podratı*

müqavilələrinin predmeti ilə tanış olmağa yönəldilməlidir. Ona görə ki, yalnız müqavilənin predmeti auditora tikinti podratı müqaviləsinin fəaliyyət xarakterini qiymətləndirmək imkanı verir. Müqavilənin predmeti yeni tikinti, obyektin yenidən qurulması, quraşdırma, təmir-tikinti, işəsalma-tənzimləmə işlərinin yerinə yetirilməsi, tikinti şəraitində qeyri-standart avadanlıqların hazırlanması, tikinti obyektinə bağlı olan avadanlıqların təftişi və digər işlərin görülməsi ola bilər. Müqavilənin predmetini təşkil edən tikinti işlərinin növləri və onların nəticələri tikinti podratı müqaviləsinin mətnində dəqiqliklə təsvir olunmalıdır. Əks halda, işlər vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirildikdə belə müqavilə “bağlanılmamış” kimi qəbul edilə bilər.

Tikinti podratı müqavilələrinin araşdırılması zamanı auditorun diqqət yetirməli olduğu ikinci əsas məsələ texniki sənədlərin tərkibi və məzmunu, onun təqdim olunması qaydası və müddətləri hesab edilir. Texniki sənədlərin təyinatı ondan ibarətdir ki, o, podratçı tərəfindən yerinə yetirilməli olan işlərin məzmununu, həcmi və keyfiyyətini müəyyən etməklə müqavilənin predmetini detallı şəkildə əks etdirir. Ona görə də əksər hallarda texniki sənədlərin olmaması müqavilənin predmetinin digər üsullarla müəyyən edilməsinin qeyri-mümkünlüyü zamanı müqavilənin əhəmiyyətli şərtlərinin razılaşdırılmaması kimi baxıla bilər.

Texniki sənədlərə yüksək diqqət onunla əsaslandırılır ki, yalnız onun köməyi ilə işlərin həcmi, məzmunu, yerinə yetirilməsi texnologiyası, əmək və maddi resurslara olan tələbat müəyyən edilir, həmçinin, tikinti podratı müqaviləsinin qiymətinin əsasını təşkil edən tikintinin smeta dəyəri hesablanır. Öz növbəsində tikintiyə və (və ya) onunla bağlı işlərə smetanın, yaxud texniki sənədlərin olmaması Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 752-ci maddəsinin tələblərinin yerinə yetirilməməsinə görə tikinti podratı müqaviləsinin bağlanmamış kimi qəbul edilməsi riskini yarada bilər [2].

Vergi auditinin aparılması zamanı, həmçinin tikinti podratı müqaviləsində işlərin dəyərinin və onun müəyyən olunması üsullarının göstərilməsinə diqqət yetirilməlidir. Podratçı ilə sifarişçi arasında razılaşmaya əsasən tikinti məhsuluna sabit və açıq müqavilə qiymətləri tətbiq edilə bilər.

Sabit müqavilə qiyməti bütün tikinti müddətində dəyişməz qalır, yəni podratçı onun artırılmasını, sifarişçi isə azaldılmasını tələb edə bilməz. Bu qayda tikinti podratı müqaviləsinin bağlandığı anda yerinə yetirilməsi zəruri olan işlərin tam həcmi, yaxud bunun üçün lazım olan xərclərin nəzərdə tutulması mümkün olmadığı hallarda belə fəaliyyət göstərir. Daha doğrusu işin dəyəri sabit qiymətlər əsasında müəyyən olunduqda, podratçının nəzərdə tutulan xərclərdən artıq vəsait tələb etməyə ixtiyarı yoxdur.

Açıq müqavilə qiyməti isə tikintinin gedişində müqavilənin şərtlərinə müvafiq olaraq ilkin razılaşdırılmış qiymətdə nəzərə alınmayan, o cümlədən tikinti prosesində istifadə olunan resurslara qiymətlərin, taariflərin dəyişməsi ilə bağlı xərclərin yaranması ilə əlaqədar dəqiqləşdirilə bilər. Müqavilənin əlavə şərtlərində nəzərdə tutulan

obyektiv səbəblərdən asılı olaraq, açıq müqavilə qiyməti dəqiqləşdirilərək artırılıb azaldıla bilər.

İlkin razılaşdırılmış qiymətə nisbətən xərclərin dəyərinin bütün dəyişmələrini podratçı sənədlə təsdiq etməlidir. Açıq müqavilə qiymətli müqavilələrdə inflyasiya prosesləri ilə bağlı olaraq qiymətə yenidən baxılması qaydası nəzərdə tutula bilər.

Vergi auditinin keçirilməsi gedişində yoxlanılması zəruri olan növbəti addım tikinti podratı müqaviləsində *işlərin yerinə yetirilməsi müddətlərinin göstərilib-göstərilməməsinin yoxlanılması* hesab edilir, əks halda tikinti podratı müqaviləsi bağlanmamış hesab edilir. Müqavilədə, həmçinin, işin ayrı-ayrı mərhələlərinin bitməsi müddətləri (*aralıq müddətlər*) göstərilməlidir. Ona görə ki, bu amil mühasibat uçotunun aparılmasına və müxtəlif vergilər üzrə vergi bazalarının hesablanmasına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

Tikinti podratı müqaviləsinin tədqiqi zamanı, həmçinin, işlərin təhvil-təslim qaydasının əks olunmasına diqqət yetirilməlidir, hansı ki, bu işlər mövcud qanunvericiliyə, layihə sənədlərinə müvafiq olaraq təsdiq olunan tikinti norma və qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilməlidir.

Bundan əlavə, müqavilədə podratçı tərəfindən işin nəticələrinin təhvil verilməsinə və sifarişçi tərəfindən qəbul edilməsinə sənədlərin (*aktların*) tərtibi qaydası əks olunmalıdır.

Podrat tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının ikinci tərkib hissəsi smetalar hesab edilir. Smetalar ümumilikdə tikinti kompleksinin fərqləndirici xüsusiyyətlərini özündə ifadə edir və ona görə də vergi auditinin aparılması zamanı yoxlanılmalı və istifadə edilməli olan daha vacib sənədlərdən biri kimi çıxış edir. Smetaların tədqiqi iqtisadi əsaslandırılmış xərclərin həcmi müəyyən etməyə imkan verir və ona görə də auditor smeta normativlərinin tətbiqinin düzgünlüyünə əmin olmalı, aparılan tikinti işlərinin planlaşdırılan həcmi əsaslı olmasını yoxlamalıdır.

Podrat tikinti təşkilatının smeta formasını, həmçinin, zəruri işlərin və xərclərin smetaya daxil etmə qaydasını müstəqil şəkildə işləyib hazırlamaq hüququ vardır.

Smeta sənədləri lokal smetalardan və lokal smeta hesablamalarından, obyekt smetalarından, ayrı-ayrı xərc növlərinə smeta hesablamalarından, tikintinin dəyərinin icmal smeta hesablamalarından və digər smeta sənədlərindən ibarətdir.

Lokal smetalar və smeta hesablamaları ayrı-ayrı iş və xərc növlərinin dəyərinin müəyyən edilməsi üçün əsas kimi çıxış edir. Bunun üçün xərclər barədə bütün məlumatlar tikilən obyektin ayrı-ayrı konstruktiv elementləri və iş növləri üzrə bölünməyə qruplaşdırılır. Bunlara əsasən torpaq işləri, bünövrə və yeraltı (*torpaqaltı*) hissə, divarlar, karkas, arakəsmələr, döşəmə, tavan və s. aid edilir. Lokal smeta hesablamaları əsasında müəyyən edilən dəyər birbaşa və əlavə məsrəfləri, həmçinin, tikinti işlərinin növündən asılı olaraq ümumsahə normativləri üzrə tərtib edilən smeta mənfəətini özündə birləşdirir. Bu zaman hesablama iş növləri üzrə smeta həcmi əsasında işlərin yerinə yetirilməsi texnologiyasına uyğun ardıcılıqla aparılır. Lokal

smetalar, onların tərtibi zamanı bir qayda olaraq bölmələrə (*konstruktiv elementlərə*) ayrılır.

Obyekt smetaları ümumilikdə tikinti obyektini üzrə tərtib edilir və aşağıdakı qrafalar üzrə qruplaşdırılır: “Tikinti işləri”, “Quraşdırma işləri”, “Avadanlıq, mebel, inventar”, “Digər xərclər”. Obyekt smetasının sonunda tikinti işlərinin dəyərinə aşağıdakı limitləşdirilmiş vəsaitlərin qarşılmasına vəsaitlər əlavə olunur:

- ❖ hesablama yolu ilə, yaxud norma üzrə müəyyən edilən müvəqqəti bina və tikililərin dəyəri;
- ❖ qış vaxtı işlərin yerinə yetirilməsi zamanı yaranan əlavə xərclərlə bağlı olaraq işlərin dəyərinin artması;
- ❖ əvvəldən nəzərdə tutulmayan işlərin və xərclərin örtülməsinə ehtiyatlar.

İcmal smeta hesablamaları yekun sənəd hesab edilir. Burada bütün obyekt smetaları, həmçinin, mövcud normativlərdə nəzərdə tutulmayan ayrı-ayrı xərc növlərinə smeta hesablamaları üzrə yekunlar ayrıca sətirlə göstərilir. İcmal smeta hesablamaları qiymətlərin cari səviyyəsində tərtib olunur, onun məlumatları isə aşağıdakı bölmələrdə birləşir [4, 5]:

1. Tikinti ərazisinin hazırlanması;
2. Tikintinin əsas obyektləri;
3. Yardımçı və xidmət təyinatlı obyektlər;
4. Energetika təsərrüfatı obyektləri;
5. Nəqliyyat təsərrüfatı və rabitə obyektləri;
6. Xarici su təchizatı, kanalizasiya, istilik təchizatı və qaz təchizatı qurğu və şəbəkələri;
7. Ərazinin abadlaşdırılması və yaşıllaşdırılması;
8. Müvəqqəti bina və tikililər;
9. Digər işlər və məsrəflər;
10. Tikilən müəssisənin müdiriyyətinin (*texniki nəzarətin*) saxlanılması;
11. İstismar kadrlarının hazırlanması;
12. Layihə və axtarış işləri, müəllif nəzarəti.

Smetaların yoxlanılması xərclərin həyata keçirilməsinin müəyyən edilən normativləri və seçilmiş qiymət əmələgəlmə metodu nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Tikintidə normalaşdırma özündə smeta normativləri (*ayrı-ayrı məcmuələrdə toplanılan, tikilən və yenidən qurulan obyektlərin smeta dəyərinin müəyyən edilməsi üçün istifadə edilən smeta normaları, taarifləri və qiymətləri*) sistemini ifadə edir. Öz növbəsində, smeta norması dedikdə, tikinti, quraşdırma və digər işlərin qəbul edilmə göstəricisinə uyğun resursların (*maddi məsrəflərin, işçilərin əmək məsrəflərinin və s.*) məcmusu nəzərdə tutulur. Smeta normalarının təyinatı ilk növbədə normativlərin, yəni materialların orta sərfinin, fəhlələrin dərəcələrinin, taarif dərəcələrinin, heyətin və tikinti maşın və avadanlıqların iş şəraitinin müəyyən edilməsindən ibrətdir.

İşlərin xüsusi şəraitlərdə yerinə yetirilməsi hallarında normalardan əlavə tikinti işlərinin yerinə yetirilməsini mürəkkəbləşdirən amillər də nəzərə alınır. Bunlardan əsasları aşağıdakılardır: işlərin həcmnin geniş sahələrə səpələnməsi; işlərin yerinə yetirilməsi şəraitinin sıxıntılı olması; yüksək məhsuldarlıqlı mexanikləşdirmə vəsaitlərinin tətbiqində məhdud imkanların olması; fəaliyyətdə olan (*işlək*) avadanlıqların yaxınlığında işlərin yerinə yetirilməsi; ayrı-ayrı material növlərinin emalının mürəkkəbliyi və s. Göstərilən amillərin təsirinin nəzərə alınması xüsusi əmsalların köməyi ilə həyata keçirilir və onların tətbiqi tikinti layihələrində məcburi qaydada əsaslandırılır.

Smetaların yoxlanılması zamanı, həmçinin, tikinti və quraşdırma, təmir-tikinti işlərinin növlərindən asılı olaraq fəhlələrin əməyinin ödənişi fonduna nisbətən faizlə müəyyən edilən və bütün səviyyəli büdcə vəsaitləri cəlb olunmaqla əsaslı tikintinin həyata keçirilməsi zamanı tətbiqi məcburi olan və smetalara daxil edilən əlavə xərclərin kəmiyyətinə diqqətin yetirilməsi vacib və zəruri hesab edilir. Eyni zamanda, tikintinin digər mənbələrdən maliyyələşdirilməsi zamanı auditorların diqqəti ayrıca tikinti təşkilatı üçün müəyyən edilən “fərdi normalar”ın yoxlanılmasına yönəldilməlidir. Bu normalar tikinti işlərinin istehsalı prosesinin təşkili, idarə edilməsi və ona xidmət göstərilməsi üçün zəruri olan xərclərin hesablanması əsasında müəyyən edilir və orta müəssisələrdən fərqli olaraq konkret tikintinin real şəraitini nəzərə alır.

Son illərdə tikintidə resurs-smeta göstəricilərinin real xərclərə uyğunlaşdırılması məqsədi ilə tikintidə qiymətin əmələ gəlməsinin yeni smeta-normativ bazasına keçilməsi prosesi baş verir.

Əvvəllər müəyyən edilmiş normalarla faktiki göstəricilərin uyğunsuzluğu tikinti materiallarına və işlərinə qiymətlərin əhəmiyyətli şəkildə dəyişməsi, həmçinin, müəyyən edilən material sərfi normativləri ilə real material məsrəfi arasında əhəmiyyətli fərqlərin olması səbəbindən yaranmışdır.

Qiymətin əmələ gəlməsi (*qiymətqoyma*) metodu tikintidə smetaların tərtibinin düzgünlüyünün yoxlanılması zamanı nəzərə alınması zəruri olan ikinci təşkilədiçi hesab edilir. Smetaların tərtib olunması zamanı aşağıdakı müxtəlif metodlar tətbiq edilə bilər: *resurs metodu*; *resurs-indeks metodu*; *baza-indeks metodu*; *baza-kompensasiya metodu*; *əvvəllər tikilən, yaxud layihələndirilən obyektlərin - analoqların dəyəri barədə məlumatlara əsaslanan metod* [4].

Resurs metodu natural ifadədə layihə həllinin reallaşdırılması üçün lazım olan bütün məsrəflərin (*cari qiymətlər səviyyəsində*) toplanmasından ibarətdir. Bu metod zamanı kalkulyasiya etmə (*hesablama*) natural göstəricilərlə materiallara, məmulatlara, konstruksiyalara olan tələbat, daşınma məsafələri və onların daşınması üsulları barədə məlumatlar, texnoloji məqsədlər üçün enerjidaşıyıcılara məsrəflər, tikinti maşınlarının istismar vaxtı və onların tərkibi, fəhlələrin əmək məsrəfləri əsasında aparılır. Tikintinin smeta dəyərinin müəyyən edilməsinin resurs metodunun tətbiqi tikintinin smeta dəyərini daha əsaslı və etibarlı olmasını təmin edir. Ona görə ki,

məcmuələrdə öz əksini tapan orta kəmiyyətlərin təsirini sifra endirir.

Resurs-indeks metodu tikintinin dəyərinin müəyyən edilməsinin resurs metoduna əsaslanır, müəyyən tarixə baza qiymətlərindən istifadə edilərək hesablama aparılır və həmin məbləğ sonradan qiymətləri müasir vəziyyətə gətirib çıxaran indekslərə vurulur. Başqa sözlə desək, bu, resurs metodu ilə tikintidə istifadə olunan resurslar üzrə qiymət indeksləri sisteminin uzlaşmasıdır.

Baza-indeks metodu iri növlü tikinti məhsullarının baza qiymətləri ilə dəyərini cari qiymətlərə gətirən indekslərə vurulması yolu ilə tətbiq olunur. Tikintinin dəyərinin müəyyən edilməsinin bu metodu daha geniş yayılmışdır, lakin qiymətlərin yenidən hesablanması indekslərinin tətbiqinin zəruriliyi səbəbindən daha etibarlı hesab edilə bilməz. Tikinti işlərinin ayrı-ayrı növlərinə baza-indeks metodunun tətbiqi smeta dəyərində əsasən əksər material resursları hissəsi üzrə həm artma, həm də azalma istiqamətində kənarlaşmalar yarada bilər.

Baza-kompensasiya metodu baza qiymətləri səviyyəsində işlərin və məsrəflərin dəyəri ilə tikinti resurslarına (*material, texniki, energetik, əmək və s.*) qiymətlərin dəyişməsi ilə bağlı olan əlavə xərclərin cəmlənməsindən ibarətdir.

Əvvəllər tikilmiş, yaxud layihələndirilmiş obyektlər barədə məlumatlardan istifadəyə əsaslanan metod smeta dəyərinin müəyyən edilməsində demək olar ki, çox az hallarda istifadə olunur. Belə ki, tikinti işlərinə bu və ya digər işlərin istehsalı şəraiti əhəmiyyətli təsir göstərir ki, bu da öz növbəsində yerinə yetirilən işlərin xarakterində və həcmində, material və əmək resurslarına məsrəflərdə müxtəlifliklərin olmasını şərtləndirir. Bu metoddan istifadə yalnız oxşar tipli obyektlərin tikintisi zamanı özünü doğruldur.

Tikintiyə smetanın yoxlanılmasının daha effektiv aləti tikilən hər bir obyektə, yaxud ayrı-ayrı tikinti işlərinə alternativ smetaların tərtib edilməsi hesab edilir. Vergi auditinin həyata keçirilməsi prosesində alternativ smetanın tərtib edilməsi tam özünü doğrultmuş prosedura hesab edilə bilər. Belə ki, onun yerinə yetirilməsi özünün mahiyyətinə görə alternativ balansın, yaxud alternativ vergi hesabatının tərtib olunmasına analojidir.

Alternativ smetadan istifadə auditora imkan verir ki, o müəssisənin istifadə etdiyi normativ və faktiki xərc göstəricilərini müqayisə etsin, kənarlaşmaları aşkarlasın və tikinti işlərinin dəyərinin hesablanması əsaslı olmasını müəyyən etsin.

Alternativ smetadan istifadə vergi auditinin başlanğıc mərhələsində aşağıdakı daha çox rast gəlinən pozuntuları aşkar etməyə imkan verir [4]:

- əlavə xərclər və smeta mənfəəti üçün müəyyən edilən normaların artırılması;
- qiymətlərin baza səviyyəsindən cari səviyyəyə yenidən hesablanması indekslərinin artırılması;
- limitləşdirilmiş və digər məsrəflərin kəmiyyətinin yüksəldilməsi;
- işlərin faktiki məzmununa uyğun olmayan qiymətlərin (*tariflərin*) tətbiqi;
- smetaya texniki olaraq yerinə yetirilməyən işlərin daxil edilməsi;

- smeta normalalarının qeyri-düzgün tətbiqi;
- hesabi səhvlər;
- tikinti podratı müqaviləsinin predmetində nəzərdə tutulan işlərə aid olmayan işlərin və xərclərin smeta dəyərinə aid edilməsi;
- smeta dəyərində tikinti obyektinə aid olmayan əməyin ödənişi, sosial ehtiyaclara ayırma xərclərinin, material məsrəflərinin, tikinti maşın və avadanlıqlarının istismarı xərclərinin nəzərə alınması.

Təyinatına görə smetaların yoxlanılmasının analoji üsulu kimi tikinti podratı müqavilələrinin müsabiqəsi zamanı tərtib olunan investor smetalarından istifadə hesab edilir.

Vergi auditinin aparılması zamanı tikintinin baş podratçı tərəfindən həyata keçirildiyi hallarda bilavasitə əsas tikinti smetasından əlavə auditor subpodratçı təşkilatlar tərəfindən yerinə yetirilən tikinti işlərinə tərtib edilən smetaların mövcudluğunu və onların məzmununu da yoxlamalıdır. Subpodratçı təşkilatlara belə yüksək diqqətin yetirilməsinin səbəbi əsas etibarlı ilə subpodrat müqavilələrinin pul vəsaitlərinin nağdlaşdırılması və bunun da nəticəsində yerinə yetirilən tikinti işlərinə xərclərin yüksəldilməsi üçün istifadə edilməsi hesab edilir.

Yoxlamanın başlanğıc mərhələsində belə yüksəldilmiş xərcləri aşkar etməyə imkan verən bir neçə əsas əlamətlər mövcuddur:

- ❖ subpodrat işlərinin yerinə yetirilməsinə smetaların olmaması;
- ❖ zəruri işlərin konkret siyahısının olmaması;
- ❖ müxtəlif smetalarda əks olunmuş yerinə yetirilən işlərin identikliyi;
- ❖ işlərin yerinə yetirilməsinin qəbulu barədə aktlarda yerinə yetirilən işlərin detallı şəkildə deyil, ümumi şəkildə göstərilməsi.

Qeyd edilməlidir ki, smeta hesablamaları spesifik xüsusiyyətə malikdir və smeta normalaşdırması və qiymət əmələgəlməsi sahəsində biliklər, vərdislər və iş təcrübəsi tələb edir. Ona görə də bu mərhələdə keyfiyyətli vergi auditinin aparılması üçün həmin sahədə ekspertin cəlb olunması məqsədmüvafiqdir.

Podrat tikinti təşkilatlarının vergi auditinin informasiya bazasının üçüncü təşkilədici ilkin uçot sənədləri və vergi uçotu registrləri hesab edilir.

Podrat tikinti təşkilatlarında tərtib olunan əsas ilkin sənədlər aşağıdakılar hesab edilir:

- ❖ yerinə yetirilən işlərin qəbulu barədə akt;
- ❖ yerinə yetirilən işlərin və çəkilən xərclərin dəyəri barədə arayış;
- ❖ işlərin ümumi jurnalı;
- ❖ yerinə yetirilən işlərin uçotu jurnalı;
- ❖ müvəqqəti (*qeyri-titul*) tikililərin istismara verilməsi barədə akt;
- ❖ müvəqqəti (*qeyri-titul*) tikililərin sökülməsi barədə akt;
- ❖ sökülməli (*köçürülməli*) olan binaların, tikililərin, qurğuların və əkmələrin qiymətləndirilməsi barədə akt;

- ❖ tikintisi bitmiş obyektin qəbulu barədə akt;
- ❖ tikintisi bitmiş obyektin qəbul komissiyası tərəfindən təhvil aktı;
- ❖ tikintinin dayandırılması barədə akt;
- ❖ həyata keçirilməmiş tikinti üzrə layihə-axtarış işlərinin dayandırılması barədə akt.

Podrat tikinti təşkilatları göstərilən ilkin uçot sənədləri formalarından onların doldurulması barədə göstərişlərə uyğun şəkildə, nəzərdə tutulan rekvizitlərin heç birini istisna etməməklə istifadə etməlidirlər. Eyni zamanda, ilkin uçot sənədlərinin unifikasiya edilmiş formaların tətbiqi qaydalarına uyğun olaraq zəruri hallarda podrat tikinti təşkilatları ilkin uçot sənədlərinin formalarına müvafiq təşkilati-sərəncam sənədi ilə əsaslandırmaqla əlavə rekvizitlər daxil edə bilər. Vergi auditi məqsədləri üçün daha vacib ilkin uçot sənədləri üzərində dayanaq.

Yerinə yetirilən işlərin qəbulu aktı yerinə yetirilən işlərin uçotu jurnalına əsasən bütün podrat tikinti təşkilatları tərəfindən zəruri sayda nüsxədə doldurulur və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 770-ci maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, podratçı tərəfindən işlərin təhvil verilməsinin və sifarişçi tərəfindən qəbul olunmasının rəsmiləşdirilməsi üçün istifadə olunur. Yerinə yetirilən işlərin qəbulu aktı podrat tikinti müqaviləsində nəzərdə tutulan hər bir mərhələ bitdikdən sonra tərtib olunur. Əgər tikinti podratı müqaviləsində işlərin mərhələlərlə qəbulu nəzərdə tutulmayıbsa, onda yerinə yetirilən işlərin qəbulu aktı yerinə yetirilən işlərin dəyərinin uçotda (*həm vergi, həm də mühasibat*) əks etdirilməsi üçün əsas sayıla bilməz.

Yerinə yetirilən işlərin və çəkilən xərclərin dəyəri barədə arayış yerinə yetirilən işlərin qəbulu aktının məlumatlarına əsasən doldurulur və müqavilə dəyəri üzrə faktiki yerinə yetirilən işlərin və çəkilən xərclərin əks olunması və yerinə yetirilən işlərə görə sifarişçilərlə hesablaşmaların aparılması üçün əsas kimi çıxış edir. Bu arayış formasının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, orada hesabat dövrü üzrə, cari ilin əvvəlindən artan yekunla, işlərin yerinə yetirilməsinə başlanmasından artan yekunla, işlərin və xərclərin dəyərinin əks olunması üçün ayrı-ayrı qrafalar nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə formada ƏDV əks olunması üçün ayrıca sətir nəzərdə tutulmuşdur.

İşlərin ümumi jurnalı tikinti-quraşdırma işlərinin uçotunun aparılması üçün əsas sənəd hesab edilir. Qeyd olunan sənəd işlərin istehsalçıları tərəfindən aparılır və texnoloji ardıcılığı, müddətləri, yerinə yetirilməsi keyfiyyəti və tikinti-quraşdırma işlərinin istehsalı şəraitini əks etdirən ilkin sənəd hesab edilir. Bu zaman jurnalda işlərin təsviri onların yerinə yetirildiyi istiqamətlər, sıralar, mərtəbələr, yaruslar, sekiyalar və otaqlar göstərilməklə bina, yaxud tikililərin konstruktiv elementləri üzrə aparılır. Ümumi jurnalda, həmçinin, işlərin istehsalı metodları, istifadə olunan materiallar və konstruksiyalar, tikinti maşınlarının məcburi boşdayanmaları, avadanlıqların, sistemin, şəbəkə və qurğuların sınaqları, işçi cizgilərdən kənarçıxmalar və onların razılaşdırılması, mühafizə, müdafiə və siqnal sədləri; nəqliyyat və yanğın

keçidlərinin yerlərinin dəyişdirilməsi; müvəqqəti mühəndis şəbəkələrinin çəkilməsi, yerinin dəyişdirilməsi və sökülməsi, keyfiyyətə əməliyyat nəzarətinin mövcudluğu və yerinə yetirilməsi sxemi, yerinə yetirilən işlərdə qüsurların aradan qaldırılması və s. barədə qısa məlumatlar qeyd olunur.

İşlərin ümumi jurnalı nömrələnməli, tikilməli, titullar sahifəsində bütün imzalarla tərtib olunmalı və onu verən tikinti təşkilatının möhürü ilə təsdiq olunmalıdır. Tikintisi bitmiş obyektin istismara verilməsi zamanı işlərin ümumi jurnalı işçi komissiyasına təqdim olunur və obyekt təhvil verildikdən sonra daimi saxlanılmaq üçün sifarişçiyə, yaxud sifarişçinin tapşırıqına əsasən istismarçı təşkilata verilir.

İşlərin yerinə yetirilməsinin uçotu jurnalı yerinə yetirilən işlərin uçotu üçün tətbiq olunur və toplayıcı sənəd olmaqla onun əsasında yerinə yetirilən işlərin qəbulu barədə akt və yerinə yetirilən işlərin və çəkilən xərclərin dəyəri barədə arayış tərtib olunur. Həmin jurnal yerinə yetirilən işlərin ölçülməsi, həmçinin, hər bir konstruktiv element, yaxud işlərin növləri üzrə norma, qiymət və tariflər əsasında hər bir tikinti obyektini üzrə doldurulur.

Tikintisi bitmiş obyektin qəbulu barədə akt tikintisi qurtarmış bütün mülkiyyət formalı istehsal və mənzil-mülki təyinatlı obyektlərin təsdiq olunan layihəyə və podrat müqaviləsinə uyğun onların tam hazır olması zamanı qəbul edilməsi üçün tətbiq olunur. Qəbul prosesi sifarişçi tərəfindən aparılan tədqiq, yoxlama, nəzarət sınaqları və ölçmələrinin nəticələri, qəbul edilən obyektin təsdiq olunan layihəyə, mövcud normalara, qaydalara və standartlara uyğunluğunu təsdiq edən iş icraçısının sənədləri, həmçinin, nəzarət orqanlarının rəyi (*qərarı*) əsasında həyata keçirilir.

Podrat tikinti təşkilatlarının vergi auditinin məqsədləri üçün informasiya mənbəyi kimi *Tikintidə əsas materialların sərfi haqqında hesabat*, həmçinin, *Maddi məsul şəxslərin hesabatı* formalarından istifadə olunması məqsədmüvafiq hesab edilir. Bu formaların əsaslı tikintidə və təmir-tikinti işlərində işlərin uçotu üzrə ilkin uçot sənədlərinin unifikasiyalı formaları kimi təsdiq olunmamasına baxmayaraq, əksər hallarda, həmin formalardan podrat tikinti təşkilatlarında materialların istifadəsinə (*sərfinə*) zəruri müəssisədaxili nəzarətin təşkili üçün tətbiq olunur.

Vergi auditinin həyata keçirilməsi zamanı həmin formalardan istifadə məsuliyyət mərkəzləri (*işlərin istehsalçıları, tikinti sahələrinin rəisləri və s.*) üzrə yoxlamanın effektiv aparılmasına, həmçinin, tikintidə əsas materialların faktiki məsrəflərini həmin materialların normativ sərfi ilə müqayisə etməyə imkan verir.

Tikinti üçün *texnoloji xəritələrin* tətbiqi də xarakterikdir. Texnoloji xəritələr texnoloji proseslərin detallı təsviri və natural göstəriciləri əsaslandırılmış və sənədlə təsdiq olunmuş texnoloji itkilərin təsdiqi üçün istifadə olunur. Tikintidə istifadə üçün texnoloji xəritələrin unifikasiyalı formaları rəsmi olaraq təsdiq olunmamışdır, ona görə də podrat tikinti təşkilatları belə formaları müstəqil olaraq hazırlayır və özlərinin uçot siyasətində tətbiq edirlər.

Texnoloji xəritələrdə mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulan ümumməcburi

rekvizitlərdən əlavə, tikinti işlərinin həyata keçirilməsi üzrə bütün texnoloji əməliyyatların geniş siyahısı, istifadə olunan materialların xarakteristikası, vahid göstəriciyə resurs tələbatı, işlərin həcmnin hesablanması, həmçinin, seçilmiş göstərici normasına düşən texnoloji itkilər göstərilir.

Texnoloji xəritələrdə göstərilən material sərfi normaları smetada əks olunan normalara, onlar isə öz növbəsində müvafiq məcmuələrdə göstərilən normativlərə uyğun olmalıdır. Bu hal onunla əsaslandırılır ki, məcmuələrdə verilən bütün orta normalar texnoloji xəritələr əsasında işlənilib hazırlanır. Eyni zamanda, smeta normalarının müəyyən edilməməsi (*olmaması*) zamanı texnoloji xəritələr bir çox hallarda işlərin dəyərinin və materialların sərfi normasının müəyyən edilməsi üçün vahid sənəd hesab edilir.

Beləliklə, texnoloji xəritələrdən istifadə:

- texnoloji itkilərin izlənməsinə və onların kəmiyyətinin normativlə müqayisə edilməsinə;
- müəssisədaxili nəzarətin effektiv həyata keçirilməsinə;
- tikinti işlərinin yerinə yetirilməsi (*hazırlıq dərəcəsi*) barədə və uyğun olaraq bitməmiş istehsalın həcmi haqqında operativ informasiyanın əldə olunmasına imkan verir.

Yuxarıda göstərilən sənədlərin tətbiqindən əlavə podrat tikinti təşkilatlarının xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də *müvəqqəti bina və tikililərin sənədli rəsmiləşdirilməsi* hesab edilir. Bunlar özündə tikinti dövrü üçün xüsusi olaraq tikilən, yaxud uyğunlaşdırılan tikinti-quraşdırma işlərinin istehsalı və tikintidə işləyənlərə xidmət göstərilməsi üçün lazım olan istehsal, anbar, köməkçi, yaşayış və ictimai binalar və tikililərdir.

Müvəqqəti bina və tikililər titul (*ümmümlükdə tikintinin tələbatlarını təmin etmək üçün zəruri olan*) və qeyri-titul (*tikinti meydançasında ayrıca obyektin ehtiyaclarının təmin olunması üçün zəruri olan*) istiqamətlərinə bölünür.

Titul müvəqqəti bina və tikililərə aid olan iş və xidmətlərin siyahısı 26 adda elementi özündə birləşdirir. Əsas titul obyektlərə aiddir: müvəqqəti material-texniki anbarlar; müvəqqəti çoxfunksiyalı təyinata malik istehsal emalatxanaları; müvəqqəti titul bina və tikililərin elektrik təchizatı və tikinti meydançası ərazisinin işıqlandırılması ehtiyacları üçün elektrik stansiyaları; transformator altstansiyaları, qazanxana, nasosxana, kompressorxana, beton hazırlayan qurğu və qovşaqlar, yığma konstruksiyalardan hazırlanan xüsusi və arxitektur tərtibatlı hasarlar, müvəqqəti qarajlar.

Müvəqqəti qeyri-titul bina və tikililərə aşağıdakılar aid edilir: iş icraçılarının və ustaların obyektə kontorları və anbarları, tikinti obyektinin anbar binaları və talvarları, duşxanalar, kanalizasiyasız tualet otaqları, fəhlələrin isinməsi və istirahəti üçün otaqlar, taxta əl nərdivanları, taxta döşəmələr, nərdivanlar, keçid körpüləri, təhlükəsizlik texnikası üzrə tikili, məmumat və qurğular, xarici asma nənnilər, işlərin istehsalı üçün zəruri olan hasar və çəpərlər, qoruyucu günlüklər (*sipərlər*), iş zonası

hüdüdlərində elektrik enerjisi, su, buxar, qaz və hava magistral paylayıcı şəbəkələrindən müvəqqəti ayırmalar.

Müvəqqəti bina, yaxud tikilinin tipi onun mühasibat və vergi uçotunun təşkilinə təsir göstərir. Müvəqqəti titul bina və tikililərin tikilməsinə çəkilən xərclər obyektin tikilməsi xərclərinə (*tikinti xərclərinin icmal smetasına*) aid edilir. Beləliklə, müvəqqəti titul bina və tikililərin tikilməsinə çəkilən xərclər podrat tikinti təşkilatı tərəfindən podrat tikinti müqaviləsi üzrə tikinti işlərinin yerinə yetirilməsinə çəkilən xərclərin tərkibinə aid edilməlidir. Titul bina və tikililərdən fərqli olaraq qeyri-titul müvəqqəti bina və tikililər podratçı tərəfindən müstəsna olaraq özlərinin məxsusi ehtiyacları üçün tikilir və tikinti prosesində istifadə üçün nəzərdə tutulur. Bir qayda olaraq qeyri-titul müvəqqəti bina və tikililər həm vergi uçotu, həm də mühasibat uçotu məqsədləri üçün əsas vəsaitlər hesab edilir, belə ki, əsas vəsaitlər üzrə bütün əsas kriteriləri doğruldur. Eyni zamanda, faydalı istifadə müddəti bir ildən az olan, yaxud dəyər kriteriləri uyğun gəlməyən qeyri-titul müvəqqəti bina və tikililər materialların tərkibində uçota alınmalı və istismara verildikcə onların dəyəri birdəfəlik olaraq xərclərə silinməlidir.

Praktikada müvəqqəti bina və tikililərin düzgün olmayan şəkildə uçota alınması hallarına tez-tez rast gəlindiyinə görə auditor yoxlama zamanı xüsusi olaraq 01 “Əsas vəsaitlər” hesabına diqqət yetirməli və faydalı istifadə müddəti 12 aydan artıq olan müvəqqəti bina və tikililərin mövcudluğunu araşdırılmalıdır.

Podrat tikinti təşkilatları üçün müvəqqəti bina və tikililərin ilkin rəsmiləşdirilməsindən əlavə tikintidə istifadə olunan maşın və mexanizmlərin uçotu üzrə ilkin uçot sənədləri formalarının tətbiqi xarakterikdir. Öz növbəsində, tikinti maşın və mexanizmlərdən istifadənin sənədli rəsmiləşdirilməsi onlardan istifadə formasından birbaşa asılıdır. Podrat tikinti təşkilatları tərəfindən tikinti maşın və avadanlıqlarının istifadəsinin daha tez-tez rast gəlinən 3 forması fərqləndirilir:

- ❖ icarə müqavilələri əsasında istifadə;
- ❖ subpodrat müqavilələr şəraitində istifadə;
- ❖ xüsusi maşın və mexanizmlərdən istifadə.

Birinci halda iki variant mövcuddur - idarəetmə və texniki istismar üzrə xidmətlərin göstərilməsi ilə icarə müqaviləsinin bağlanması, yaxud belə xidmət göstərilmədən icarə müqaviləsi əsasında. İstənilən halda tikinti maşın və avadanlıqların istismarı, o cümlədən yanacaq, materiallar və yığımlarla bağlı xərclərin ödənilməsi öhdəliyi icarədarın üzərinə qoyulur. Bu zaman idarəetmə və texniki istismar üzrə xidmətlər göstərilmədən maşın və mexanizmlərin icarəsi halında sığorta və təmirin həyata keçirilməsi xərclərinin ödənilməsi də əlavə olaraq icarədarın üzərinə qoyula bilər.

İkinci variant zamanı podrat tikinti təşkilatları bir sıra tikinti işlərinin yerinə yetirilməsi üçün belə işlərin yerinə yetirilməsi sahəsində ixtisaslaşan subpodrat tikinti təşkilatlarını cəlb edirlər. Tikinti texnikası bu halda müəyyən həcmdə işlərin yerinə

yetirilməsi zəruriliyi nəzərə alınaraq podrat müqaviləsi əsasında, yaxud da tikinti maşın və mexanizmlərinin işinin saathesabı ödəniş əsasında cəlb olunur.

Xüsusi maşın və mexanizmlərdən istifadə zamanı, sonuncular podratçının əsas vəsaitlərinin tərkibində nəzərə alınır, onların saxlanması xərclərinin uçotu isə müəyyən edilmiş qaydada aparılır. Bu zaman iri tikinti təşkilatlarında tikinti maşın və avadanlıqları, bir qayda olaraq, ixtisaslaşdırılmış struktur bölmələrdə - fəaliyyəti ayrıca olaraq detallı şəkildə yoxlanılmalı olan mexanikləşdirmə idarələrində qruplaşdırılır.

Tikinti maşın və mexanizmlərinin istifadəsi ilə bağlı olan xərclərin yoxlanılması zamanı vergi auditi aparılmalı olan əsas ilkin sənədlər ilkin uçot sənədlərinin formaları hesab edilir.

- qaldırıcı kranın işi barədə raport;
- tikinti maşınının yol və rəqəsi;
- tikinti maşınının (*mexanizminin*) işi barədə raport;
- tikinti maşınının (*mexanizminin*) işi barədə raport-naryad;
- tikinti maşınının (*mexanizminin*) işinin uçotu jurnalı;
- tikinti maşınının (*mexanizminin*) işinin uçotu xəritəsi;
- yerinə yetirilən işlərə (xidmətlərə) görə hesablaşmalar üçün arayış.

Bu zaman ilk üç sənəd forması tikinti maşın və mexanizmləri ilə xidmət göstərən ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar, növbəti üç forma isə özünün xüsusi maşın və mexanizmlərindən istifadə edən təşkilatlar tərəfindən tətbiq edilir.

6. Nəticə

Yekun olaraq qeyd edilə bilər ki, podrat tikinti təşkilatlarında vergi auditi dörd qrup xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla aparılmalıdır:

- ❖ mülki və təşkilati-hüquqi;
- ❖ texnoloji və smeta;
- ❖ ilkin sənədli uçot və vergi uçotu registrlərinin aparılması;
- ❖ vergitutma bazalarının formalaşması.

Vergi auditinin düzgün təşkili üçün əsas kimi podrat tikinti təşkilatları tərəfindən ödənilən əsas vergilərin hesablanması qaydasına əhəmiyyətli təsir göstərən tikinti podratı müqavilələrinin şərtlərinin öyrənilməsi hesab edilir. Smetaların tərtibinin, o cümlədən smeta normativlərinin tətbiqinin düzgünlüyünün, tikinti işlərinin planlaşdırılan həcmnin əsaslılığının, düzgünlüyünün yoxlanılması da, həmçinin, vergi auditinin aparılması zamanı zəruri element hesab edilir. Bununla əlaqədar olaraq smeta hesablamalarının avtomatlaşdırılmış proqramlarından istifadə etməklə tikinti işlərinin, yaxud hər bir tikilən obyektlərə alternativ smetaların tərtibi effektiv alət kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi.
3. Məmmədov F.Ə. və başqaları. (2010). Vergilər və vergitutma, II nəşr. Bakı: CBS Poligraphic production, 512 s.
4. Eyniyev T., Qeybullayev Q., Məmmədov M. (2001). Tikintinin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Bakı: Nurlan, 682 s.
5. Грибков А.Ю. (2011). Бухгалтерский учет в строительстве, 9-е издание. Москва: Омега-Л, 432 с. (*Qribkov A.Y. (2011). Tikintidə mühasibat uçotu. 9-cu nəşr. Moskva: Omega-L. 432 s.*)
6. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin saytı.
7. www.azstat.org - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin saytı.
8. www.fhn.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyinin saytı.

Кялбиев Яшар Атакиши оглы

доктор экономических наук,

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Научно-методологические вопросы определения информационной базы налогового аудита предприятий строительного сектора экономики

Аннотация

Цель исследования: исследование научно-методологических вопросов определения информационной базы налогового аудита строительных предприятий.

Методология исследования: системный анализ, анализ и синтез информации, обобщение.

Результаты исследования: проведен анализ особенностей строительства и его субъектов, также рассмотрены первостепенные элементы договорной системы в строительстве. Одновременно, на основе проведенного анализа существующей системы сметных нормирований и системы ценообразования, представляющих собой инструмент повышения качества налогового аудита и информационной базы налогового аудита подрядных строительных предприятий, определены особенности проведения налогового аудита.

Ограничения исследования: ограничения научных исследований, касающихся всестороннего анализа проблем определения информационной базы налогового аудита строительных предприятий.

Практическая значимость исследования: возможность использования в сфере усовершенствования налогового законодательства как соответствующего научного источника для будущих научных исследований.

Оригинальность и научная новизна исследования: проведены комплексные исследования информационной базы налогового аудита строительных предприятий.

Ключевые слова: *строительная деятельность, субъекты строительства, договор подрядного строительства, налоговый аудит.*

Kalbiyev Yashar Atakishi oğlu
doctor of science on economics
Azerbaijani State Economic University

Theoretical and methodological questions of definition information base of tax audit of the enterprises in construction sector

Abstract

Purpose - research of theoretical and methodological questions of definition of information base of tax audit in the construction organizations.

Research methodology - the system analysis, the analysis and synthesis of data, generalization.

Findings - the analysis of property of construction and its main subjects as a kind of activity and the main elements of contractual system in construction are considered is carried out. At the same time, the analysis of operating budget rationing and system pricing as information base of tax audit and improvement of quality of tax audit in the contract construction organizations is carried out.

Research limitations - limited scientific the researches, problems of definition of information base of tax audit assuming the all-round analysis in the construction enterprises.

Practical implications - the possibility of the use of the research into the relevant scientific literature for the improvement of tax legislation and the primary basis for future research.

Originality - complex analysis of questions of definition of information base of tax audit of the construction enterprises is carried out.

Keywords: *construction activity, the subjects of construction, construction contract, tax audit.*

JEL Classification Codes: E63, H3, L7.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 07.09.12.

Çapa qəbul olunmuşdur: 17.10.12.